

ALMAN BELGELERİNE GÖRE ERKEN DÖNEM CUMHURİYET DÖNEMİ BAHİRİYESİ BAĞLAMINDA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Resul ALKAN*

Öz

Ağırlıklı olarak Alman askeri arşiv belgeleri ışığında kaleme alınan bu makale, iki Dünya Savaşı arasını kapsayan yıllarda Türkiye ile Almanya arasında donanma kuvvetlerinde gerçekleşen bilgi ve teknoloji transferi hakkındadır. Versay Antlaşması sonucunda egemenliği askeri alanlarda sınırlanan Almanya'nın denizaltı üretimi de aynı kapsamda yasaklanmıştır. Bu sebepten dolayı Almanya, Versay Antlaşması'nın kısıtlamalarını aşmak amacıyla Hollanda'da faaliyet gösteren Ingenieurskantoor voor Scheepsbouw firması üzerinden kendi mühendisleri ile gemi üretim ve denizaltı ihraç merkezi olarak faaliyetlerini 1922-1933 yılları arasında örtülü bir şekilde sürdürmüştür. Bu yolla Almanlar, denizaltı teknolojisinin geliştirilmesi suretiyle bilgilerini taze tutmaya devam etmiştir. Alman personelden meydana gelen teşebbüsün ilk alıcılarından olan Türk bahriyesi, Alman denizaltı çarkçıları, teknik personeli ve gemi komutanlarına Alman denizaltı filosunun Versay Antlaşması uyarınca söndürülmesi sonucunda İstanbul'da eğitim ve bilgilerini pratikte uygulama fırsatı sunmaktaydı. Bu, aynı zamanda Alman bahriyesi için ürettikleri denizaltıların kendi personeli tarafından Türkiye'de test edilmesi imkanını da sağlamaktaydı. Bundan dolayı Türkiye, Arjantin, İspanya ve Finlandiya ile beraber İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Alman denizaltıcılığının önemli operasyon merkezlerinden biri olarak ön plana çıkmaktaydı. Bu süreçte Türk makamların Alman denizaltılarını tercih etmelerindeki en kilit nokta ise Almanya'nın bu alandaki tecrübesi ve denizaltı konusunda önemli bir geleneğe sahip İngiltere'ye oranla Türkiye'nin bulunduğu coğrafya üzerinde kolonyal emellerinin Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde, Hitler iktidarına kadar rafa kaldırmış olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Türk-Alman İlişkileri, Erken Cumhuriyet Dönemi, Bilgi ve Teknoloji Transferi, Denizaltılar, Alman Danışmanlar*

Abstract

Turkish-German Relations in the Early Republican Navy According to German Sources

This article, which was mainly written in the light of German military archive documents, is about the information and technology transfer between Turkish and German naval forces in the years between the two World Wars. Germany's submarine production, whose sovereignty was limited in

* Dr. Öğr.Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çanakkale. E-posta: resulalkan@cumu.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0489-5772 (Makale Gönderim Tarihi: 10.08.2021 - Makale Kabul Tarihi: 02.11.2021)

military areas as a result of the Treaty of Versailles, was also banned in the same context. For this reason, in order to overcome the restrictions of the Treaty of Versailles, Germany continued its activities covertly between 1922 and 1933, with its own engineers, as a shipbuilding and submarine export center, through Ingenieurskantoor voor Scheepsbouw company operating in the Netherlands. In this way, Germans continued to keep their knowledge fresh through the development of submarine technology. The Turkish navy, which was one of the first buyers of the enterprise, which consisted of German personnel, offered German submarine engineers, technical personnel and ship commanders the opportunity to practice their training and knowledge in Istanbul as a result of the extinction of the German submarine fleet in accordance with the Versailles Treaty. This also provided the opportunity for the submarines they produced for the German navy to be tested in Turkey by their own personnel. Therefore, Turkey, together with Argentina, Spain and Finland, stood out as one of the important operation centers of German submarines until the beginning of the Second World War. The key point in the Turkish authorities' preference for German submarines in this process is Germany's experience in this field and the fact that compared to the UK, which has an important tradition in submarines, its colonial ambitions on Turkey's geography were shelved until Hitler's rule after the First World War.

Keywords: *Turkish-German Relations, Early Republican Period, The Information and Technology Transfer, Submarine, German consultant*

Giriş

Altın çağını Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde yaşayan Türk-Alman askeri ilişkileri çerçevesinde kara birliklerinde ve Harp Akademisi'nde ağırlıklı olarak Alman subay danışmanların bilgi ve tecrübelerinden faydalanılmıştır.¹ Buna paralel olarak Krupp ve Mauser gibi Alman silah firmaları için Osmanlı Devleti'nin önemi aynı dönemde giderek artmaktaydı.² Osmanlı bahriyesinde gerçekleştirilen modernleşme kapsamında, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde İngiliz uzmanlar tercih edilmiş ve Osmanlı donanmasının İngiliz modeline uygun şekilde ıslah edilmesi tercih edilmiştir.³ Osmanlı donanmasında uzun dönem kendine yer edinen İngiliz etkisini devre dışı bırakan hadise, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı ile gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin Alman İmparatorluğu ile imzaladığı ittifak anlaşması sonrasında İstanbul'u terk eden Admiral Limpus Paşa ve İngiliz donanma heyetinin boşalttıkları alanları Osmanlı Bahriyesinin de komutanı olan Amiral Wilhelm Souchon kendi ülkesinden danışmanlar ile doldurmuştur ve bu danışmanlar sayesinde savaşın bitimine kadar Alman nüfuzu Osmanlı donanmasında yer bulmaya çalışmıştır.⁴

Mondros Ateşkes Anlaşması ile devre dışı kalan Osmanlı donanmasına ait savaş gemileri beş yıl boyunca tersanelerde demirlenmiş ve Millî Mücadele'de donanmadan istifade edilememiştir. Emekli Amiral ve Türk donanma tarihçisi Afif Büyüktuğrul, Türk Hükümetinin Kurtuluş Mücadelesi'nde İngiliz desteğini alan Yunan Deniz Kuvvetleri'ne karşı “*silahlı taka boyutlarında gemilerle*” mücadele etmek durumunda kaldığını ve düşmana karşı bir deniz savaşından ziyade, askeri nakliyat amacıyla sınırlı sayıda gambot

¹ Beydilli 1979; Alkan 2007; Wallach 1985; Trumpener 1968.

² Son dönem Osmanlı Devleti silahlanma politikaları üzerine bkz. Türk 2007; Yorulmaz 2018.

³ Osmanlı donanmasında İngiliz heyetler tarafından yürütülen ıslah çalışmaları için bkz. Yavuz 1999; Ak 2016; Düzcü 2009; Özcan 1997.

⁴ Birinci Dünya Savaşı'nda iki müttefik donanma arasındaki ilişkiler için bkz. Yavuz 2000.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

ve sivil amaçlı gemilerin kullanıldığını belirtmektedir.⁵ İstanbul'u terk eden İngiliz ve Fransız işgalcilerinden savaş kabiliyetinden uzak bir vaziyette donanma teslim alınmıştır. Cumhuriyet'in ilanı sonrası kurmay kadronun önceliği, uzun yıllar kullanılamamış olan donanmaya devredilen başta *Yavuz* kruvazörü olmak üzere savaş gemilerinin tadilat ve onarımı sonrası donanmaya katılmasını sağlamaktır. Yeniden düzenlenmeye ihtiyaç duyulan bir diğer alan ise bahriye teşkilatının yapılandırılması ve donanmanın muharebe ve eğitim talimnameleri konusudur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerine dönen Alman danışmalar, İstanbul'da savaş esnasında devam eden ıslah faaliyetlerinde kullandıkları kitapları ve dokümanları beraberlerinde ülkelere götürmüşlerdir. Bu sebepten dolayı muharebe talimnamelerinin hazırlanması, Türk bahriyesinin diğer bir önceliği arasındaydı.

Erken Cumhuriyet döneminde bahriye alanındaki Türk-Alman ilişkileri hakkında yapılan literatür taraması sonucunda Alman arşiv belgelerinden istifade edilerek bu konuda kaleme alınmış bir eser veya makaleye rastlanılmamıştır. Mevcut Türkçe ve Almanca literatürde, 1920'li ve 30'lu yıllarda Almanya'dan denizaltı alımları ve Alman denizaltı ve savaş gemisi komutanları ve teknik personelin Türkiye'deki eğitim faaliyetleri hakkında sınırlı bilgilere yer verilmiştir. Türk tarih yazımında iki Dünya Savaşı arasındaki Türk-Alman ilişkilerini kaleme alan Cemil Koçak ve Yavuz Özgüldür'ün bu alandaki temel eserlerinde askeri ilişkilere yüzeysel olarak yer verilmiştir.⁶ Bu iki çalışmanın yaklaşık 30 sene evvel yayınlanmış olması ve Alman arşivlerinden yeni belgelerin gün yüzüne çıkması, yeni çalışmaların ortaya konmasını gerekli kılmaktadır. Fahri Türk'ün Türk-Alman askeri ilişkilerini silah ticareti özelinde inceleyen makalesi, son yıllarda kaleme alınan nadir çalışmalardan biridir.⁷ Alman tarih yazımında ise 1923-1939 yılları arasındaki Türk-Alman askeri ilişkileri üzerine yazılmış en kapsamlı eser Gerhard Grübhaber tarafından yayımlanmıştır.⁸ Grübhaber çalışmasında kara kuvvetlerine ağırlık vermiştir. Aynı şekilde Sabine Mangold-Will de Weimar dönemi Türk-Alman ilişkileri temalı çalışması da kara kuvvetleri alanına yoğunlaşmıştır.⁹

Türk-Alman ilişkilerinden bağımsız olarak Serhat Güvenç ve Dilek Barlas tarafından İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti arşivlerinden belgelerle kaleme alınmış olan erken cumhuriyet dönemi Türk bahriyesinin oluşum stratejisi ve Akdeniz politikasının yanı sıra Almanya'nın rekabet halinde olduğu Batılı devletlerin tutumu ve politikaları hakkında konu ile alakalı tamamlayıcı bilgiler sunulmuştur.¹⁰

Bu makale vasıtasıyla, Alman askeri arşivinde elde edilen kaynaklar ışığında bahriye alanındaki erken cumhuriyet dönemi Türk-Alman ilişkilerine katkı sunulması amaçlanmaktadır. Çalışma, üç başlıktan oluşmaktadır: ilk bölümde, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni Dünya düzeninde, nasıl bir çıkış yolu bulduğuna değinilecektir. İkinci bölüm ise Türk bahriyesi ve Deniz Harp Akademisi'nde görev yapan

⁵ Büyüktuğrul 1984, s. 457.

⁶ Koçak 1991; Özgüldür 1993.

⁷ Türk 2015.

⁸ Grübhaber 2018.

⁹ Mangold-Will 2013.

¹⁰ Barlas, Güvenç 2014; Güvenç 2003.

Alman denizaltı komutanları ve danışmanlarının faaliyetleri ve iki ülke bahriyesinin karşılıklı olarak deniz subayı değişimi konularından oluşmaktadır. Son başlıkta ise iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Almanya'dan denizaltı alımı incelenecektir.

Konunun içeriğini oluşturan arşiv belgeleri ile alakalı altı çizilmesi gereken husus, makalenin kapsamına giren kimi dosyaların kurum içindeki birimlerin kullanımında olması nedeniyle araştırmacıların istifadesine sunulmamış olmasıdır. Ayrıca Almanya'dan Türk bahriyesine katılan denizaltıların satın alım süreci ve görüşmelerini kapsayan konularda muhafaza edilen belgelerin tam olarak tasnif edilmemesi de araştırmalarda karşılaşılan bir diğer zorluktur. Bahsedilen sorunların aşılması ve konuyla alakalı mevcut Alman ve Türk arşiv belgelerinin toparlanmasıyla karşılaştırmalı ve kapsamlı bir tarih yazımı mümkün olacaktır.

1. Versay Anlaşması Gölgesinde Gelişen Alman Donanması

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedeni olarak ağır yükümlülüklerin altına imza atmak zorunda kalan Almanlar, Versay Antlaşması uyarınca kara, hava ve deniz kuvvetlerine getirilen sınırlamalarla beraber, askerî açıdan zayıflatılma ve etkisiz hale getirilme politikalarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Askerî amaçlı üretimdeki sınırlandırmalar, Alman ordusunu alternatif üretim ve eğitim yolları aramaya sevk etmiştir. 24 Nisan 1926'da imzalanan Berlin Anlaşması sonrası Rusya ile dostluk zeminine oturan ilişkiler, Alman Genelkurmayı için kara ve hava kuvvetlerini kapsayan sınırlamaları aşma konusunda dönüm noktası olmuştur. Tank üretimi yasaklanan Almanya, Ekim 1926'dan itibaren Sovyetler Birliği ile ortak tank geliştirilmesi hususunda kendi teknolojisini Ruslar ile paylaşımı pahasına, önemli atılım gerçekleştirmiştir.¹¹ Kazan'da kurulan ve kısa adı KAMA olan Alman-Rus ortak tank geliştirme okulu, 1933 başında Adolf Hitler'in iktidarı ele almasıyla değişen Alman devlet politikasının sonucu olarak sona ermiştir. Yine Alman Hava Kuvvetleri'nde savaş uçağı bulundurulmasının yasaklanmasıyla Alman pilotlar, Rusya'nın Lipetsk şehrinde havacılık eğitimlerini Ruslarla beraber 1925-1933 yılları arasında devam ettirmişler ve bu şekilde mesleki yetkinliklerini korumaya çalışmışlardır.¹²

Versay Antlaşması'nın 181 ve 191. maddeleri, Alman donanması adına oldukça ağır koşullar içermekteydi. Buna göre Versay Antlaşması'nın yürürlüğe girmesini müteakiben iki ay içerisinde Almanya Deniz Kuvvetleri altı *Deutschland* veya *Lothringen* sınıfı savaş zırhlısı, altı küçük kruvazör, on iki muhrip ve on iki torpido botundan fazlasına sahip olamayacaktı.¹³ 191. madde ise Almanya'nın, mevcut antlaşmanın 181. maddesine göre hizmette olan gemileri yenilemek dışında herhangi bir savaş gemisi, denizaltı inşa etmesini ya da edinmesini yasaklamıştır.¹⁴ Aynı antlaşmanın 188. maddesi ise tüm denizaltıların savaşın galip devletleri tarafından paylaşılmasını içermekteydi.¹⁵

¹¹ Alman-Rus ortak tank projesi konusunda teferruatlı bilgi için bkz. Johnson 2012; Nehring 1995.

¹² Sobolew 2000.

¹³ Hümmelchen 1960, s. 11.

¹⁴ Rössler 1986, s. 130.

¹⁵ Rössler 1986, s. 125.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

Alman donanması, denizaltı yapımını yasaklayan ve 10 Ocak 1920'de yürürlüğe giren Versay Antlaşması uyarınca dayatılan sınırlamayı aşmak hedefiyle, Alman sivil ve savaş gemi sanayisinin önde gelen firmaları ile iş birliği yaparak üretimi Kiel'den komşu ülke Hollanda'ya taşımıştır. Alman savaş ve sivil gemi inşa sektörünün ana aktörleri olan Weser AŞ, Germaniawerft ve Vulkan-Werft tersanelerinin ortaklığında 1922'de Hollanda'da Ingenieurskantoor voor Scheepsbouw tersanesi kurulmuştur. Tersane, görünürde Hollandalı olsa da yönetimi ve çalışanlarının büyük kısmı Almanlardan oluşmaktaydı.¹⁶ Firmanın Lahey'de bulunan bürosunda denizaltı üretiminin çizim ve gelişim işlemleri gerçekleştirilirken, denizaltıların montaj ve kurum evreleri için Rotterdam'da bulunan Fijenoord Tersanesi seçilmişti. Bu tersanede, sivil kullanım amaçlı gemiler üretilmiş olsa da üretimin bel kemiğini yabancı ülkelerden gelen denizaltı siparişleri oluşturmıştır.

Ingenieurskantoor voor Scheepsbouw'nun temsilcileri 1920'li yıllardan itibaren Türkiye, İspanya ve Finlandiya ile sınırlı kalmayarak Güney Amerika ve Asya ülkelerine kadar uzanan dış bağlantılar kurmuşlardır.¹⁷ Örneğin Denizci Binbaşı Karl Bartenbach, 1920-1923 yılları arasında Arjantin donanmasında Siemens ve Krupp firmalarının temsilcisi gibi çalışmıştır.¹⁸ 1923'ten itibaren bu kez Finlandiya donanmasında danışman olarak görevlendirilen Denizci Yüzbaşı Karl Bartenbach, dört adet denizaltının üretiminde yine Hollanda'da bulunan mühendislik bürosunun desteğini sağlamıştır. Üretimde gerekli olan parçaların Alman firmalarından tedariki ile denizaltılar Finlandiya'daki tersanede birleştirilerek inşa edilmiştir. Bu siparişler vasıtasıyla Hollanda'da örtülü operasyonlar yürüten mühendislik bürosunun gelecek yılları finansal bakımdan garanti altına alınmıştır. Ayrıca denizaltı inşası için gerekli tüm çizimlerin aynı anda Alman donanması ile paylaşılması nedeniyle aniden meydana gelebilecek bir savaş durumunda Almanlar için hızlıca yararlanabileceği oldukça avantajlı bir proje olarak öne çıkmaktadır.¹⁹

Almanya'nın İspanya'daki operasyonlarının başında Wilhelm Canaris bulunmaktaydı. Canaris, Alman devletini dış politik açıdan zor durumda bırakmamak adına firma temsilcisi sıfatıyla faaliyetlerde bulunduğu Madrid'te İspanyol Hükümeti ve ordusuyla kurduğu yakın ilişkiler sayesinde, Cadiz'de torpido fabrikasının kurulmasında öncülük etmiştir. Ayrıca Alman amiralin gayretleri ile İspanya donanmasının ihtiyacı olan 700 tonluk denizaltıların inşası Ingenieurskantoor voor Scheepsbouw'ya verilmiştir.²⁰ Alman bahriyesi adına elde edilen bir diğer kazanım, Alman mühendislerin imzasını taşıyan tank gemi ve hızlı hücum botları yapımının İspanya'da tersanede yürütülmesidir.²¹ Almanya, İspanya'ya taşıdığı gemi üretimi ile ileride kendi donanmasının ihtiyacı olan savaş gemilerinin kabiliyet ve yeterliliklerini, kendi personelinin yardımıyla deneme fırsatı yakalamıştır. Alman bahriyesinin temsilcileri

¹⁶ Remmele 1997, s. 336.

¹⁷ Rahn 1976, s. 171.

¹⁸ Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg (kısaltması BArch-MA), RM 6/397, s. 55.

¹⁹ BArch-MA, RM 6/397, s. 51.

²⁰ BArch-MA, RM 6/397, s. 52-53.

²¹ BArch-MA, RM 6/397, s. 52-53

Arjantin, Finlandiya ve İspanya gibi ülkelerle gerçekleştirdiği ortak üretimin yanında Japonya ve SSCB ile de işbirliği yapmaya çalışmıştır.²²

Tüm bu yurtdışı faaliyetlerin semeresi, Adolf Hitler'in 1934 yılında Versay Anlaşma hükümlerinin geçersiz olduğunu ilan etmesiyle tedricen ortaya çıkmıştır. Nitekim söz konusu yıllarda Almanya'da öğrenim gören Saim Besbelli, “*filotillalar halinde meydana çıkıveren denizaltı gemilerini, topçu okulunun penceresinden ilk defa*” seyrettiği zaman hayretler içinde kaldığını aktarmaktadır.²³

2. Türk Bahriyesinde Alman Danışmanlar ve Faaliyetleri

Osmanlı bahriyesinin Batılı modellere uygun şekilde tadil edilmesi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiliz danışman ve uzmanlar tarafından yürütülmüştür. Donanmada İngiliz nüfuzunun yerini Almanların alması, Birinci Dünya Savaşı'nda imzalanan Türk-Alman İttifak Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Osmanlı bahriyesinin komutanlığına Wilhelm Souchon'un getirilmesini ve bahriyede görevli Almanların sayısının artışı dönemin tanıklarından Rauf Orbay, “*Alman tahakkümü*” olarak niteleyerek aşağıdaki ifadelerle ortaya koymaktadır:

“*Bahriye Erkânıharbiye Reisi olduğum zaman Nâzır Cemal Paşa, Dördüncü Ordu Kumandanı olarak Suriye'de bulunduğundan, Bahriye Nezaretine Enver Paşa vekâlet ediyordu. Bu durumdan istifade eden Donanma Kumandanı Alman Amiral Şoşon, donanmayı tam bir istiklâl ile sevk ve idare etmekle kalmayarak, başlıca şube müdürlüklerine Alman Subaylar tayin ettirme suretiyle bütün işlerine el koyduğu Bahriye Nezaretini de kayıtsız şartsız idaresi altına alıp, Alman maksat ve menfaatlerine hizmetkâr kılmış ve böylece bizim menfaat ve ihtiyaçlarımızı gözönünde tutmakla ödevli olan yetkili makamlarımızdan mütalaa beyan etmek fırsat ve imkânlarını dahi selbeylemiş bulunuyordu.*”²⁴

Amiral Wilhelm Souchon'un ulaştığı konumdan cesaret bulan Alman Deniz Kuvvetleri Bakanlığı, bu nüfuz alanını Birinci Dünya Savaşı sonrasına taşımak ve Osmanlı bahriyesini baştan aşağı Alman savaş gemileri ve denizaltıları ile techiz etmek amacıyla Amiral Albert Hopmann'ı 1916 yılında İstanbul'a yollamıştır. Hopmann'ın, Souchon gibi sınırsız yetkilerle görevlendirilme düşüncesi Osmanlı devlet adamları tarafından özellikle de Cemal Paşa ve Rauf Orbay gibi Almanlar tarafından İngiliz yanlısı olarak gösterilen kurmayların karşı çıkması sonucunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁵ Yaklaşık dört yıl süren Türk-Alman İttifakı döneminde Almanlar Türk Deniz Kuvvetleri'ni etkilemiş olsalar da İngilizler bu durumu görmezden gelmişlerdir. Nitekim, İngiltere Büyükelçiliği'nin 1924 tarihli raporunda, “*İngiltere açısından donanmanın güç kaybetmesi arzu edilmeyen bir durumdur, çünkü bu kuvvet Türkiye'deki İngiltere yanlılarının en güçlü kalesidir*” ifadeleriyle İngilizler, Türk Deniz Kuvvetlerindeki nüfuzlarının kırılmadığına inanmaktadırlar.²⁶ Fakat bu söz konusu raporda iddia edildiği

²² Rahn 1976, s. 171-185.

²³ Besbelli 1959, s. 41-42.

²⁴ Orbay 1993, s. 23,24.

²⁵ Epkenhans 2004, s. 65.

²⁶ Barlas, Güvenç 2014, s. 101-102.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

gibi gerçekleşmemiş ve Türk bahriyesinin İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren yapılandırılmasında öncelikle Almanya ve İtalya tercih edilmiştir.²⁷

Türkiye'de yeni yönetimin önünde sadece savaş gemilerinin bakımı, onarımı ve yeni bir donanmanın inşaa edilmesi meseleleri durmuyordu. Donanma teşkilatının bir diğer eksikliği, 1918'de ülkelerine geri dönen Alman danışmanların, donanmanın yeniden yapılandırılması faaliyetlerinde hazırladıkları harekât ve eğitim talimnamelerini beraberlerinde götürmeleridir. Bu nedenle donanmanın yeniden yapılandırılması için bir yabancı donanma heyetine ihtiyaç duyulmuştur. Masada seçenek olarak iki ülke yer almıştır. Musul meselesi sebebiyle İngiltere ile devam eden politik gerginliğe rağmen Temmuz 1925'te Londra ile heyetlerarası görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İngiliz donanma heyeti, muvazzaf İngiliz subayların Türkiye'den talep ettikleri astronomik maaştan dolayı devre dışı bırakılmıştır. Hemen ardından İngiltere'den makul ücret karşılığında emekli deniz subayları gönderme talebi için ise artık geç kalınmıştır.²⁸ Nitekim Eylül 1925'te Türkiye'ye gelecek olan Alman subayların isimleri üzerine mutabakat sağlanmıştır.²⁹ Alman askeri arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Türk yetkilileri aynı anda Alman makamları ile irtibat halinde olmuşlardır.³⁰

Versay Antlaşması'nın ihlali sonucunda doğabilecek siyasi ve askeri sonuçlardan kaçınmak amacıyla Türk ordusuna sözleşmeli olarak istihdam edilecek Alman subaylarla gerçekleştirilen görüşmelerde Alman Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı gibi resmî kurumların ilk etapta devredışı bırakılması mecburiyeti doğmuştur. Söz konusu görüşmeler Türkiye Cumhuriyeti'nin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa tarafından yapılmıştır.³¹ Alman Dışişleri Bakanlığı, İstanbul'da göreve başlayan Büyükelçi Rudolf Nadoly'yi uyararak ve Kara ve Deniz Harp Akademilerinde görevlendirilmesi düşünülen Alman uzmanların alımına Alman Dışişleri Bakanlığı'nın ve Alman Genelkurmay'ının müdahil olamayacağını altını çizmiştir.³² Böylece Liman von Sanders Heyeti'nin üyesi olan emekli Albay Hans Rabe aracılığıyla Kara Harp Akademisi'nde uzman olarak görevlendirilecek Alman danışmanların seçimi için düğmeye basılmıştır.³³ 1925'in ilk aylarında Kara Harp Akademisi'nde göreve getirilen Albay Wilhelm von Klewitz, reform faaliyetlerini yönetebilecek uygun adayların seçiminde Kemalettin Sami Paşa'ya yardımcı olmuştur.³⁴

Birinci Dünya Savaşı'nda *Yavuz* zırhlısının mürettebatından Denizci Binbaşı Erich von Müller, Denizci Albay Richard Ackermann ve Hamidiye Tabyası komutanı Denizci

²⁷ 1929 yılında İtalya'ya verilen dört adet destroyer ve üç adet hücumbotu siparişi ve yine İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türk donanmasına katılan dokuz denizaltının tamamı İtalyan ve Alman üretimi ve tasarımı olarak dikkat çekmektedir. Metel 1970, s. 181.

²⁸ Barlas, Güvenç 2014, s. 102-103.

²⁹ BArch-MA, N 239/66, s. 44

³⁰ BArch-MA, N 239/66, s. 3-44.

³¹ BArch-MA, N 239/66, s. 34.

³² Magold-Will 2013, s. 367.

³³ Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İstanbul'daki askeri ataşesi Otto von Lossow, Hans Rabe'yi savaş sonrasında Türkiye'deki son durum hakkında en çok bilgi sahibi olan kişi olarak tanımlamıştır. Mangold-Will 2013, s. 367.

³⁴ BArch-MA, N 239/66

Binbaşı Fritz Wossidlo'nun danışman olarak Türkiye'de görev yapmalarına bu subayların Türk subaylarla savaşta geliştirdikleri kötü ilişkilerden dolayı sıcak bakılmamıştır.³⁵ Özel anlaşmalar vasıtasıyla Versay Antlaşması kapsamı dışında tutulmalarını fırsat bilen ve kendi ordularından ayrılan Alman subaylar,³⁶ Türkiye'deki iki yıllık görevlerinin ardından ülkelerine geri dönerken, yerlerini yine Alman ordusu ile ilişği kesilmiş meslektaşlarına bırakmışlardır. Bu şekilde İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'de görev yapmışlardır.³⁷

1925 sonbaharında nihayete erdirilen görüşmeler sonrasında, Alman bahriye müşavir heyetinde³⁸ görevlendirilmek üzere heyet başkanı Amiral Ernst von Gager, kurmay başkanı ve seyir uzmanı Yarbay Georg Roedenbeck, topçu uzmanı Yüzbaşı Gustav Wehner, torpido uzmanı Yüzbaşı Max Doflein, telsiz uzmanı Yüzbaşı Ernst Krüger, makine uzmanı Yüzbaşı Dinendal, topçu nişancı gediklisi Ditman, topçu cephane gediklisi Stepan ve torpidocu ve işaret gediklisi Bawer isimleri üzerinde mutabakat sağlanmıştır.³⁹ Kemalettin Sami Paşa, bahriye müşavir heyetinden bağımsız olarak Ağustos 1925'te Alman makamları nezdinde boğazların savunmasının yeniden ıslah edilmesi için konunun uzmanı deniz subayı talebinde bulunmuştur.⁴⁰ Bahriyenin çeşitli kademelerinde, 1925'ten İkinci Dünya Savaşı'na kadar Alman uzmanların alımı aralıksız olarak devam etmiştir. Görevini Ekim 1929 itibariye bırakan Amiral von Gager'in yerine -sebebi bilinmemekle beraber- ancak 2 yıl sonra bir atama yapılmıştır. Aralık 1931'de Bahriye müşavir heyetinin başına geçen ve 1938'e kadar görev yapan amiral Lothar von Arnauld de la Perrière, Birinci Dünya Savaşı'nda rekor sayıda savaş ve ticari gemileri batırmasıyla döneminin tanınan denizaltı komutanlarından.

Amiral Ernst von Gager başkanlığındaki heyet, 1926 başında İstanbul'da Türk yetkililer tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Hemen akabinde 23 Ocak 1926 tarihinde Ankara'ya hareket eden von Gager, burada Genelkurmay karargâhında Donanma Komutanlığı yetkilileriyle görevi hakkında görüşmelerde bulunmuştur.⁴¹ Hem Berlin hem de Ankara, Türkiye'de görev yapan Alman subayların varlığını kamuoyundan

³⁵ BArch-MA, N 239/66, s. 15.

³⁶ Aynı dönemde Türkiye'nin yanı sıra Çin ve Güney Amerika ülkeleri de Alman uzmanlar için istihdam imkanı sunmaktaydı. Granier 1989.

³⁷ Deniz Harp Akademisi'nde görevli amiral yardımcı komutan Lothar von Arnauld de la Perrière ve fırkateyn komutanı Weisbach gibi yaptığı hizmetlerden memnun kalınan eğitimcilerin iki yıllık anlaşmalarının bitiminde görev sürelerine üç yıl daha eklenmiştir. Ayrıca göreve yeni alınacak subaylara sunulacak sözleşmelerin iki yerine üç yıllık yapılması da aynı kararnamede yer almıştır. BCA, Fon Adı: Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 30-18-1-2., Yer Numarası: 34-17-6., 18.03.1933.

³⁸ 1925'te gelen heyetin resmi adı "Alman müşavir heyetidir." Osmanlı döneminde bahriyeyi denetimine alan Alman Bahriye Heyeti'ni çağrıştırmaması ve tamamen danışman sıfatıyla görev yaptıklarının vurgulanması için bu ad tercih edilmiştir. Makalenin soraki sayfalarında "Alman Bahriye müşavir heyeti" ifadesi kullanılacaktır.

³⁹ Alman ve Türk kaynaklarda geçen isim listeleri için bkz. Büyüktuğrul 1984, s. 618-619. BArch-MA, MSg 2/3284, s. 47-48.

⁴⁰ BArch-MA, RM 6/380, s. 208.

⁴¹ BArch-MA, RM 20/1635, s. 370.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

gizlemiştir. Alman Deniz Kuvvetleri, işbirliği içerisinde olduğu firmalara ve silahlı kuvvetlere ülkelerinin siyasi sorunlarla karşılaşmaması için Türkiye’de göreve başlayan denizci subaylar hakkında şu bilgileri paylaşmıştır:

“*Alman ordusundan ayrılan bazı Alman denizci subay ve uzmanların deniz kuvvetlerinin yeniden düzenlenmesi amacıyla Türkiye’de bulunduğu bilgimiz dâhilindedir. Bu subayların özlük hakları Alman Deniz Kuvvetleri tarafından ayrıca korunmadığından, Versay Antlaşması’nın 179. maddesine göre yasaklanan bahriye heyeti kapsamı dışındadır. Görüşmelerde Alman Donanma Komutanlığı’nın kurumsal olarak bir etkisi olmamış, anlaşmalar Alman Silahlı Kuvvetleri ile mesleki bağı olmayan subaylar ve Türk makamları arasında imzalanmıştır. Politik nedenlerden dolayı donanma misyonu desteklenmemeli ve Türkiye’de bulunan Alman subaylar hakkında ne konuşulmalı ne de basında tek bir satır yazılmalıdır.*”⁴²

Bahriye müşavir heyetinin İstanbul’da göreve başladığından haberdar olan ve Versay Antlaşması 179. maddesinin ihlal edildiğine inanan İngilizler, Berlin’deki Büyükelçileri Edgar Vincent’i Alman Dışişleri Bakanlığı’na yollayarak durum hakkında bilgi almasını istemiştir.⁴³ Alman Dışişleri yetkilisi Carl von Schubert, yurtdışına seyahat eden milyonlarca vatandaşının sınırlarda nereye gittiklerine dair sorguya çekilmelerinin mümkün olmadığını bildirmiştir. Ayrıca yurt dışına seyahat edenlerin yabancı bir ordunun hizmetine girip girmediğinin takibinin imkânsız olduğu cevabı ile meseleyi geçiştirmeye çalışmış ve bu konuda yükümlülüğün daha çok Türk tarafına ait olduğu mesajını iletmıştır.⁴⁴

Ankara ise, Bahriye müşavir heyeti hakkında gizliliğin ihlali karşısında sert tedbirler içeren karar almıştır. Gazetelerin genel yayın yönetmenleri, Alman subaylar hakkında en ufak bir haber dahi yayımlamamaları için uyarılmış ve bu kararın ihlalinin hapis cezası olduğu bildirilmiştir.⁴⁵ Bahriye müşavir heyeti üyeleri, İstanbul’da verecekleri eğitimlerde faydalanacakları kitaplar eksik olduğu için doğrudan Alman Donanma Komutanlığı ile değil Alman Deniz Kuvvetleri’nin yurtdışı faaliyetlerini yöneten Messerschmidt ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Almanlar, söz konusu dönemde ciddi güvenlik tedbirleri almışlardır. Eğitim malzemelerinin güvenliği hakkında heyetin kurmay başkanı Georg Roedenbeck aşağıdaki ifadeleri sarf etmektedir:

“*Tüm kitaplar, kullanıldıktan sonra güvenli bir çelik dolapta kilitleniyor. Kitapların dağıtımı ve yönetimi, Amiral Freiherr Ernst von Gagern’in özel sekreteri olan Denizci Teğmen Dr. Ernst Krüger tarafından yönetiliyor. Gizli dolap, bahriye karargâhında çift kapı ile kilitlenen bir odada bulunuyor. Diğer 3 büyük oda gibi burası*

⁴² BArch-MA, RM 20/1635, s. 183.

⁴³ Versay Antlaşması’nın 179. maddesine göre Alman hükümeti, mevcut antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren herhangi bir yabancı ülkedeki kara, deniz veya hava kuvvetlerinde görevlendirilmek üzere bir askeri misyonunu onaylamayacağını ve bu tür bir misyonu yurtdışına göndermemeyi taahhüt eder; ayrıca herhangi bir yabancı ülkenin ordusuna, donanmasına veya hava kuvvetlerine katılmak veya eğitimini desteklemek amacıyla gidenlerin Almanya’yı terk etmesini önlemek için uygun önlemleri almayı taahhüt eder.

⁴⁴ (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes) PA AA, R30648, Nr. K016990.

⁴⁵ BArch-MA, RM 20/1635, s. 373.

da Alman subayların kullanımı için tahsis edilmiştir. Gizli dolabın bulunduğu odaya açılan kapuların anahtarı Denizci Teğmen Krüger’de bulunmaktadır.’⁴⁶

Bahriye müşavir heyetinin kurmay subayı Georg Roedenbeck, kitap meseleleri, heyet personelinin Almanya’ya seyahati, sözleşme, idari konular ve fatura gibi tüm “önemsiz” mektupların donanma karargâhında bulunan adresine yollanmasını istemiştir. Türk yetkililerin bilgisinin kesinlikle olmaması gereken konularla alakalı özel hassasiyetin gösterildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Askeri alanda gizli tutulan yeni buluşlar, Alman firmaların Türkiye’deki ticari ilişkilerinin kurulmasıyla ilgili ekonomik meseleleri ve politik konuları içeren mektupların dikkat çekmemesi adına iki zarfın içerisinde ev adresine yollanmasını talep etmiştir.⁴⁷ Roedenbeck’in Almanya’dan gelen mektupları bu şekilde gizlilik derecesine göre tasnif etme gayreti, Alman subayların sadece eğitim amaçlı bulunmadıklarının bunun yanı sıra Alman donanma ve silah sanayisinin Türkiye’deki politikalarının takipçisi olduklarının açık bir örneğidir.

Bunu destekleyici hadise, *Yavuz* kruvazörünün onarımı ihalesinde yaşanmıştır.⁴⁸ Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Karadeniz’den Çanakkale Boğazı’na kadar geniş bir alanda operasyonel görevler icra eden *Yavuz* kruvazörü, savaş sonunda hareket ve operasyon kabiliyetinden uzak bir şekilde onarılmayı beklemekteydi. *Yavuz*’un onararak Türk donanmasının bayrak gemisi olarak görevine geri dönmesi için 9 Haziran 1925’te adım atma kararı alınmıştır. Onarım için gerekli teknik teçhizatın Türkiye’de olmaması nedeniyle Alman Flender firmasından yüzer havuzun alınmasının ardından sıra, *Yavuz* kruvazörünün onarım ihalesine gelmiştir. Fakat ihaleyi kazanacaklarına inancı tam olmasına Almanlar, bir Fransız şirketine karşı ihaleyi kaybetmiştir.⁴⁹ Türk ve Alman makamları arasında donanmayı ilgilendiren konularda görüşmeleri bir dönem yürüten şirket olan Mentor Bilanz GmbH’nin yöneticisi Robert Morath, ihale sürecini yakından takip etmekteydi. Bahriye müşavir heyeti kurmay başkanı Georg Roedenbeck Berlin’e gönderdiği mektuplarda Morath’ı konu hakkında bilgilendirmekteydi. İhalenin Fransız firmaya verilmesinin ardında yatan sebepleri açıklayan Roedenbeck, 19 Kasım 1926 tarihli mektubunda yaşananları şu satırlarda aktarmıştır:

“Flender’in iyimser yöneticisi Hitzemann, Alman endüstrisi için önemli olan bu ihaleyi kazanacağına dair yüksek inancımdan dolayı son anda Ankara’da Alman Büyükelçiliği’ne ulaşmış ve yardım talep etmiştir. İhalenin açıklanmasından sadece bir gün önce akşam geç saatlerde büyükelçiden yardım istemiştir. Büyükelçilik ve Alman Dışişleri Bakanlığı’nın yardımına daha erken başvurulması durumunda bir sonuca ulaşılabilirdi. Flender’in temsilcisine, ihale konusunda ihtiyaç duyulduğu takdirde Alman Büyükelçiliği’nin yardıma hazır olduğunu, yaklaşık bir ay önce bildirmiştik. Fakat

⁴⁶ BArch-MA, RM 20/1635, s. 370.

⁴⁷ BArch-MA, RM 20/1635, s. 372.

⁴⁸ 2 Temmuz 1912’de Alman donanmasına katılan muharebe kruvazörü SMS Goeben’in sancağına 16 Ağustos 1914 tarihinde Türk bayrağı çekilmiş ve *Yavuz* ismini almıştır. Türk bahriyesine yaklaşık 40 yıl hizmet eden *Yavuz* kruvazörü, Rus limanlarının bombalaması ile Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na katılmasının fitili ateşleyen hamleyi gerçekleştiren Osmanlı harp filosunun ana unsuru idi.

⁴⁹ Işın 2006, s. 17.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

*şimdilik mesele böyle sonuçlandı... Yavuz'un onarım ihalesinin Alman sanayisi yerine Fransızlara verilmesinde ne Alman Büyükelçiliği'nin ne de Alman Bahriye müşavir heyetini üyelerinin bir ihmali olmadığını bilmenizi istiyorum. İlerisi için umutluyuz.'*⁵⁰

Yaşananların üzerinden yaklaşık üç yıl geçmiş olmasına rağmen Türk ve Alman donanma yetkilileri arasındaki ikili görüşmelerde *Yavuz*'un onarımı ihalesi gündeme gelmeye devam etmiştir. Tümgeneral Kenan Paşa, Alman Donanma Komutanlığı temsilcileri ile 29 Eylül 1929 tarihindeki buluşmasında, gemi onarımı ihalesinin Fransa'ya verilmesinde siyasi nedenlerden çok ekonomik faktörlerin geçerli olduğu bilgisini aktarmıştır.⁵¹ Alman tarafının bu konudaki hassasiyeti, Fransa ile Türk donanmasındaki rekabeti üzerinden açıklanacak bir durumdan ibaret değildir. Bir Alman yapımı olan *Yavuz* kruvazörünün onarımının rekabet halinde oldukları Fransızlara verilmesinin ayrıca bir hayal kırıklığına yol açtığı muhtemeldir. *Yavuz*'un onarımı ihalesi çerçevesinde kruvazörün topçu sistemlerinin onarımı ve yenilenmesinin Alman firmalara bırakılması ise, Almanlar adına ufak bir teselli kaynağı olmuştur.⁵²

Fransız Deniz Ataşesi ise *Yavuz* onarım ihalesinin ülkesinden bir firmaya verilmesini siyasi bir tercih olarak yorumlamaktadır. Ataşeye göre Türk donanmasında var olan güçlü Alman etkisine rağmen ihalenin Fransız firmaya verilmesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün kişisel tercihi sonucunda gerçekleşmiştir. Atatürk'ün bu tercihi, donanmada Almanya'ya yüksek derecede bağımlı olmaya karşı kaynaklarını çeşitlendirmeye yönelik bir hamleydi.⁵³

Bahriye müşavir heyetinin göreve başlangıcının üzerinden bir yıl geçmemişken, Türk yetkililerin memnuniyetini yansıtan ifadeler, 19 Kasım 1926 tarihli raporlarda yer bulmuştur. Kurmay başkan Roedenbeck'in aktardığına göre Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, bir gezisinden geri dönüş yolunda Heybeliada yakınından geçtiği esnada, atış taliminde bulunan subayların yanına giderek, torpido kursunu uzun uğraşlar sonucu hizmete hazır hale getiren Denizci Yüzbaşı Max Doflein ile sohbetinden sonra orada bulunanlara, "*Türk subayları, Jutland Muharebesi'nde Alman donanmasının bir üyesi olan böyle danışmanlarla çalıştıkları için bahtiyar olmalıdır*" ifadesiyle Alman danışmanı, öğrencilerinin bulunduğu ortamda onurlandırmaktan geri kalmamıştır.⁵⁴

Bahsi geçen raporda, Türk bahriyesinin eğitim şubesinden sorumlu Rıza Bey'in *Yavuz* zırhlısındaki bir toplantıda Alman danışmanların Türk bahriyesinde bulunmasından duyduğu memnuniyeti, "*danışmanların olduğu yerde işler yolunda giderken, olmadığı yerde hiçbir iş yürümüyor*" cümleleriyle aktararak bahriye heyetinin gerekliliği vurgusunu yapmıştır. Rıza Bey, konuşmasının devamında bahriye müşavir heyeti faaliyetlerinin uzun yıllar devam etmeyeceğini ve yeterli derecede eğitim gören Türk subayların yetişmesiyle Almanların yardımına gerek kalmayacağını aktarmıştır. Roedenbeck ise Türk bahriyesinde güverte subayı duyulan ihtiyacının devam edeceğinin altını çizerek, düşük ücret karşılığında Alman Bahriye müşavir heyetinde

⁵⁰ BArch-MA, RM 20/1635, s. 345-346.

⁵¹ BArch-MA, RM 6/381, s. 102.

⁵² BArch-MA, RM 20/1635, s. 346.

⁵³ Güvenç 2003, s. 7.

⁵⁴ BArch-MA, RM 20/1635, s. 346-347.

çalışan güverte subaylarının maaşlarının artırılması gerektiğini söylemiştir. Bu vesileyle bahriye heyeti üyelerinin maddi imkânlarına bakıldığında, heyetin başkanı dışında diğer subay ve teknik personelin maaşlarının yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'ye belli bir birikim yapmak amacıyla gelenler ise aynı raporda aşağıdaki şekilde uyarılmıştır: “Burada bolluk içerisinde yaşamıyoruz ve Gagern dışında kimse kenara bir şey koyamıyor. Nihayetinde, Almanya’da 1 mark⁵⁵ olan bir şey, burada 1 Türk lirasına denk geliyor. Burada pahalılık, yüksek gümrük vergisinden kaynaklanmaktadır. Bunu lütfen buraya gelmek isteyenlere iletiniz.”⁵⁶

Alman Bahriye müşavir heyeti ile alakalı olumlu tespitler olduğu gibi, heyet üyelerinin faaliyet alanlarının kısıtlanmasından dolayı hoşnut olunmadığını içeren bilgiler, Berlin’e yollanan bir raporun satır aralarında yer bulmuştur. 29 Haziran - 17 Temmuz 1927 tarihleri arasında bir dizi görüşme için İstanbul ve Ankara’yı ziyaret eden Mentor Bilanz GmbH’nın yöneticilerinden Robert Morath mektubunda, Bahriye müşavir heyeti üyeleri, Alman elçilik temsilcileri ve Türk bahriyesinden yetkililerle gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda Alman eğitimcilerin faaliyetlerinden Türk makamlarının genel itibarıyla memnun kaldığını belirterek şöyle devam etmiştir: “Bahriye müşavir heyetine güven tam iken, heyet üyeleri her türlü karar alabilme yetkisinden uzak ve sadece eğitimci olarak görevlendirilmiştir. Amiral Ernst von Gagern’e, İzmit’te bulunan torpido atölyesine giriş müsaadesi dahi verilmemiştir.”⁵⁷

Ekim 1929’da Ernst von Gagern’in Bahriye müşavir heyeti başkanlığı görevinden ayrılacağına belli olmasının ardından bahriye vekâletinden Tümgeneral Kenan Paşa, Kemalettin Sami Paşa ve Askeri Ataşe Binbaşı Niyazı Bey’in de katılımıyla Alman faaliyetlerinin devamı ve geleceği konusunda Alman Deniz Kuvvetleri komutanı Erich Raeder ile Berlin’de görüşme gerçekleşmiştir. Osmanlı bahriyesinin Birinci Dünya Savaşı’na kadar İngiliz modeline göre yapılanma içerisinde olduğunu, fakat bunun donanmanın gelişimine bir katkısının olmadığını altını çizen Kenan Paşa, son dönemde Alman bahriye müşavir heyetini ile önemli atılımlar gerçekleştirildiğini ve bundan oldukça memnun kaldığını görüşmede aktarmıştır. Ayrıca İngiltere, Fransa ve İtalya’dan oldukça uygun şartlar altında heyet yollama teklifleri gelmesine rağmen Alman subay ve uzmanlarla yola devam etme arzusunun dile getirmiştir.⁵⁸

a. Karşılıklı Subay ve Mürettebat Eğitimleri

Ankara’nın önem verdiği bir diğer konu, donanma subaylarının eğitim ve tecrübe kazanmaları amacıyla yabancı ülke donanmalarına gönderilmesi idi. Türk bahriyesinin geleceğini oluşturacak subayların kısa süreli de olsa Alman donanmasında eğitim ve staj alması, Alman donanma yetkilileri tarafından Türk subaylar üzerinde nüfuz imkânı sunması açısından desteklenmiştir.⁵⁹ Türk yetkililer, subayların katıldıkları eğitim programlarında mümkün olduğunca farklı ülkelerden yararlanmak istemişlerdir. Bu

⁵⁵ 1926 yılında 1 Türk lirası, 2.18 Alman markına denk gelmekteydi. Özgüldür 1993, s. 50.

⁵⁶ BArch-MA, RM 20/1635, s. 346-347.

⁵⁷ BArch-MA, RM 20/1636, s. 164.

⁵⁸ BArch-MA, RM 6/381, s. 103-105.

⁵⁹ BArch-MA, RM 20/1636, s. 32.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

konuda, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın, Almanya'ya kıyasla daha çekingen davrandığı görülmektedir.⁶⁰

Nisan 1927 tarihinde Berlin'de bulunan Türk bahriyesinden Denizci Yarbay Hüsamettin Bey'in, Alman donanması ile yabancı ülke donanmaları arasındaki görüşmeleri yürüten Mentor Bilanz GmbH'nin yöneticisi Robert Morath ile görüşmesinde, Ankara'nın üç ya da dört subayın ücretlerinin Türkiye tarafından karşılanması kaydıyla Alman donanmasına ait savaş gemilerinde eğitim alması için Kiel'e gönderilmesi isteğini aktarmıştır. Görüşmede ayrıca Almanya'nın Versay Antlaşması ihlalinden dolayı zarar görmemesi adını, subayların sivil kıyafetlerle eğitime katılması, Türk bahriyesiyle irtibatının kesilmesi ve bunun da kamuoyuna açıklanması gibi önlemlerin alınacağını ayrıca taahhüt edilmiştir. Bu görüşmenin üzerinden altı ay geçmeden iki subay, Alman savaş gemilerinde eğitime başlamıştır. Denizci Albay Ali Rıza, 10-24 Ekim 1927 tarihleri arasında *Deutschland* sınıfı savaş gemilerinden *SMS Schlesien* ile; 1918'de Deniz Harp Akademisi'nden mezun olan ve Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Almanya'da eğitimini sürdüren Denizci Üsteğmen Ethem Bey'de, *SMS Schleswig-Holstein* ile Baltık Denizi'nde eğitim amaçlı seyahate katılmıştır. Bu iki savaş gemisinin komutanlarının Türk subayları hakkındaki ilk izlenimleri raporlara olukça olumlu yansımıştır. Ethem Bey hakkında *SMS Schleswig-Holstein*'in komutanı Rümann şu ifadeleri not düşmüştür:

*“Eğitilmiş bir topçu subayı olarak atış sistemlerine özel bir ilgi gösterdi. En ince ayrıntısına kadar öğrenmek için büyük bir çaba sarf etti. İyi derecede Almanca bilgisine sahip olması, onun bu alandaki bilgisini genişletmesini mümkün hale getirmiştir. Aynı zamanda güvertedeki koşulları ve sistematiği yakından tanıma fırsatı buldu ve zamanı tam anlamıyla faydalı kullandı. Mütevazı ve çekingen yapısına rağmen, esprili doğası nedeniyle gemide sevilen bir arkadaş olarak görüldü.”*⁶¹

Türk subayların Alman donanmasındaki kısa süreli eğitime karşılık, Alman denizaltı subaylarının Türk denizaltılarında eğitim gezilerine katılmaları fırsatı, 1935'te ortaya çıkmıştır. Alman-İngiliz donanma anlaşmasının imzalanmasıyla Alman Deniz Kuvvetleri Komutanlığı denizaltı üretimine başlamıştır. Alman donanmasının, yeni denizaltılara hâkim çekirdek komutan ve teknik personelin yetişmesi için Türk bahriyesi eğitim imkânlarını sunmaya hazırды. Büyükelçi Kemalettin Sami Paşa'nın 9 Aralık 1933 tarihinde Alman Donanma Komutanlığı yetkilileri ile buluşmasında, konuyu ilk kez gündeme getirmiştir. Ardından Mayıs 1935'ten aynı yılın sonuna kadar Alman subay ve teknik personel Türkiye'ye eğitim için yollanmıştır. Eğitime katılanlara sivil kıyafet giyinme zorunluluğu getirilmiş ve masrafları Alman donanması tarafından karşılanmıştır. Üç grup halinde ikişer aylık zaman dilimine yayılan denizaltı eğitiminin ilk gruba dâhil olan, Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarılı operasyonlarıyla ün kazanmış Denizci Yarbay Max Valentiner, Denizci Teğmen Dau ve Denizaltı Çarkçısı Schmidt-Falbe, Haziran sonunda stajlarını tamamlamışlardır.⁶² Ayrıca 1943 yılından itibaren Alman Deniz Kuvvetleri Komutanı olan ve daha sonra Hitler'in ölümüyle kısa süre Almanya'nın

⁶⁰ Güvenç 2003, s. 9.

⁶¹ BArch-MA, RM 20/1635, s. 350.

⁶² BArch-MA, RM 20/1636, s. 97.

Cumhurbaşkanı olan Karl Dönitz'in 20 Ağustos- 2 Eylül 1935 tarihleri aralığında Türk denizaltılarında iki haftalık kısa bir eğitim geçmişi vardır.⁶³ Denizci Yarbay Max Valentiner'in Türkiye'deki izlenimlerini içeren raporundaki şu satırları dikkat çekmek'

“5 Mayıs saat 18'de yola çıktığımız İsa Reis gambotu ile gece üç sularında Erdek'e vardık... Eğitim, İkinci İnönü'nün kumandanı Lütfi (Kerman)'a devredildi. Almanca'yı çok iyi bilmesi nedeniyle iletişim kolaylığı açısından bizlere gayet iyi eğitim vermekteydi. Lütfi, Hollanda'da bizimle beraberdi, ayrıca gemi üretiminin denetiminde İtalya'da bulundu. Denizaltılar ile alakalı sekiz yıllık bir tecrübesi bulunuyor. Gördüğüm kadarıyla yönetimindeki denizaltıya oldukça iyi hâkimdi. Denizaltının bütün cihazları ve teçhizatı kusursuz bir şekilde çalışır durumdadır. Mürettebat mükemmel bir izlenim bırakıyor. Her şey bir Alman gemisinde olduğu gibi iyi işliyor. Bizim dışımızda birkaç astsubay bulunuyor. Eğitimler denizaltı okulunda olduğu gibi sürecek: Haftanın dört günü denizaltı ile d alınacak. Geri kalan zamanda ise teorik eğitim verilecektir.”⁶⁴

Türkiye'de aldıkları eğitim sonucu pratikte denizaltı yönetimi ve kullanımı konusunda tecrübeler edinen Alman subaylar, 1935'ten itibaren yeniden üretimine başlanan ve Alman donanmasının envanterine girecek olan *Birinci ve İkinci İnönü* denizaltıları ile aynı tipte olan denizaltılar konusunda bilgi sahibi olmuşlardır.

3. Denizaltı Alımı

Ankara'nın, donanmayı kuvvetlendirmek amacıyla planladığı denizaltı ve savaş gemisi alımı, Batılı devletlerin Türkiye temsilcilikleri tarafından yakından takip edilmekteydi. 1924 ortalarında İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İtalya, Türk Genelkurmayına ihtiyaç duyulan denizaltıların kendi ülkelerindeki tersanelerde inşa edilmesi teklifinde bulunmuştur.⁶⁵ İngilizler beş denizaltının satılmasına karşılık, beş yıl içerisinde *Yavuz* zırhlısının donanma hizmetinden çıkartılmasını içeren şartlı bir teklif sunmuştur. Türk bahriyesini güçlendirmekten çok zayıflatma amacı taşıyan bu teklif reddedilmiştir. 1924 yılının sonuna gelindiğinde ise Türkiye'nin İngiltere ile Musul meselesinde yaşanan siyasi gerginlikte İngilizlerin Mussolini tarafından desteklenmesi nedeniyle İtalya ve İngiltere devre dışı bırakılmıştır. Nihayetinde İki Fransız ve bir İsveçli firmanın da elenmesi sonucunda ilk denizaltı siparişi Hollanda'da Alman Donanma Komutanlığı'nın örtülü olarak arkasında bulunduğu Ingenieurskantoor voor Scheepsbouw'ya verilmiştir.⁶⁶

Almanların teklifini değerlendiren denizaltı alım komisyonunun üç üyesi olan Binbaşı Şükrü Okan, Yüzbaşı İbrahim Rıza Ülman ve makine Yüzbaşısı Hami Özgür'ün Birinci Dünya Savaşı'nda Alman donanmasında eğitim almış olması diğer tekliflerin devre dışı bırakılıp Alman denizaltılarının tercih edilmesindeki önemli etkenler arasındadır.⁶⁷ Alman denizaltı ihalesini Türk donanması adına uygun kılan nedenlerden biri de Almanya'dan uygun kredi desteğinin alınmasıdır. Türk donanmasında nüfuz alanı

⁶³ BArch-MA, RM 20/1737, s. 135.

⁶⁴ BArch-MA, RM 20/1737, s. 102.

⁶⁵ Barlas, Güvenç 2013, s. 99.

⁶⁶ Barlas, Güvenç 2013, s. 99-100.

⁶⁷ Büyüktuğrul 1984, s. 621; Barlas, Güvenç 2014, s. 100.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

paylaşımında rekabet halinde olduğu Almanlara ihaleyi kaptıran Fransızlarda bu durum büyük hayal kırıklığına yol açmış olacak ki Ingenieurskantor voor Scheepsbouw'nun sunduğu teklifte fiyatın yüksek olmasına dikkat çekilerek rüşvet iddiaları ortaya atılmıştır.⁶⁸

28 Ocak 1926 tarihinde *Birinci* ve *İkinci İnönü* isimleri ile siparişi verilen ve cumhuriyet dönemi denizaltıcılığının temel taşları olan denizaltıların inşası için görüşmeler yaklaşık bir sene kadar sürmüştür.⁶⁹ İki denizaltının Türk donanmasına teslimatı ise, yaklaşık bir buçuk seneyi aşan bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. 3500 deniz milini yaklaşık 18 günde geride bırakarak Hollanda'dan İstanbul'a ulaşan iki denizaltı birer Alman subay, yine birer Türk komutan, başçarkçı ve yardımcı başçarkçının nezaretinde ilk uzun seyrini gerçekleştirmiştir.⁷⁰

Denizaltılarının inşasında çeşitli zorluklar ve anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. Belgelere yansıdığı kadarıyla, Hollanda'daki dalış testlerinde Alman mühendis ve subaylarının Türk meslektaşları tarafından denizaltılara binmelerine ve testlere katılmalarına izin verilmemiştir. Mentor Bilanz GmbH'nin yöneticisi Robert Morath, olayın yaşanmasının ardından 29 Haziran-19 Temmuz 1927 tarihleri arasında, yani denizaltıların teslimatından yaklaşık bir sene önce, İstanbul ve Ankara'da Türk yetkililerle bir dizi görüşmelerde bulunmuş ve Alman subay ve mühendislerin testlere katılması konusunda anlaşmaya varmıştır.⁷¹ Bu gibi anlaşmazlıklar dışında Almanlar denizaltı yapımında büyük kazanımlar elde etmiştir. Alman Donanma Komutanlığı'nın yabancı ülkeler için denizaltı üretimi ve donanma heyetlerinin yurtdışındaki faaliyetleri hakkındaki 1931 tarihli bir raporunda, Türkiye için Hollanda'daki tersanede üretilen denizaltıların Alman donanması adına hangi amaçlara hizmet ettiği, dört maddede özetlenmiştir:

“1) Hollanda'da bulunan gemi tasarım ofisinin mali kaynağının sağlanması ve bu şekilde denizaltı tasarımı ve geliştirilmesinde devamlılığın sürdürülmesi.

2) Alman silah firmalarının topçu sistemi, deniz mayını, haberleşme cihazları ve makine üretiminde geri kalmaması.

3) Maaşları Türk donanması tarafından karşılanan bir grup denizaltı personelinin pratik eğitimlerinin sürdürülmesi.

4) Alman donanmasının ihtiyaçları için tasarlanan Avcı tipi denizaltının çizim ve test sonuçlarının yine Alman donanmasında muhafaza edilmesi.”⁷²

Almanya'nın 1920'lerde denizaltı inşası alanında yoğun ilişkiler içerisinde olduğu İspanya'da meydana gelen iç karışıklıklar sonucunda inşası tamamlanan denizaltıların masraflarını İspanyol hükümeti karşılayamamıştır. Bu sebeple 1930 senesinde denize indirilen denizaltılar için yeni bir alıcının bulunması gerekiyordu. Kasım 1934'te Deniz Binbaşı Zeki Işın başkanlığındaki heyetin incelemeleri sonucunda olumlu rapor vermesi ile *Gür* adı verilen denizaltı, Türk donanmasına katılan üçüncü Alman denizaltısı

⁶⁸ Barlas ve Güvenç 2014, s. 100.

⁶⁹ Işın 2006, s. 19; Remmele 1997, s. 337.

⁷⁰ Işın 2006, s. 23; BArch-MA, RM 20/1662, s. 2.

⁷¹ BArch-MA, RM 20/1636, s. 150.

⁷² BArch-MA, RM 6 /397, s. 50.

olmuştur.⁷³ 1935 yılında Deniz Binbaşı Lütfi Kerman'nın kumandanlığında iki aylık eğitime katılan Denizci Yarbay Max Valentiner'in ayrıntısına girmeyerek aktardığına göre, Türk kumandanın *Gür* denizaltısı hakkında fazlaca şikâyeti vardı. Valentiner ise şikâyetleri, “*mürettebatın alışkinlik kazanmasıyla yeni bir denizaltıyı ancak daha iyi tanıyabileceğini ve küçük hataların ise böylece kendiliğinden kaybolacağı*” şeklinde cevap ile geçiştirmeye çalışmıştır. Fransız ve İtalyan yapımı gemileri ile de seyir ve tatbikat tecrübesi olan Lütfi Kerman, Alman taarruz ve atış metotlarını Türk donanması için en iyisi olarak yorumlarken yine İtalyan yapımlarına kıyasla Alman denizaltılardan çok daha memnun kaldığını aktarmıştır.⁷⁴

1935 yılında Almanya'nın denizaltı inşasını kısıtlayan antlaşmanın Hitler tarafından iptalinin ardından denizaltı üretimi Hollanda'dan eski yeri olan Kiel'e taşınmıştır. Bununla birlikte Türk donanması için dört denizaltı siparişi daha Almanya'ya verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk tarafından *Saldıray, Batıray, Atılay, Yıldırıy* isimleri verilen denizaltılar ile Alman ve İtalyan tersanelerinden çıkan denizaltılar, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türk denizaltıcılığının ana unsurunu oluşturmaktaydı.⁷⁵

Sonuç

Versay Antlaşması, Alman donanmasının kabiliyetini önemli ölçüde sınırlamıştır. Donanmaya ait denizaltıların kimi sökülmüş, bir bölümü de savaşın galipleri arasında paylaşılmıştır. Almanlar, denizaltı inşa ve geliştirme faaliyetlerini büyük bir gizlilikle sürdürmüştür. Alman yetkililer, denizaltı yapımında önemli bir mühendislik tecrübesine sahip insan gücünü organize ederek lehlerine olan ve genel silahsızlandırma prensibine dayanan düzeninin değişebileceği planlayarak Hollanda'da üretime devam etmiştir. Siyasi ve askeri riskleri barındıran denizaltı inşası, Alman savaş endüstrisinin gelişimi adını önemli tecrübelerin edinildiği bir atılımdı. Bu yolla hem üretilen denizaltılar için yurtdışında pazarlar bulunmuş, hem de yabancı ülke donanmalarına satılan denizaltılarda Alman subay ve teknik personelin mesleki bilgilerini tazelemesi olanağı sağlanmıştır.

Türk donanmasının ihtiyacı olan savaş gemileri ve denizaltıların dışarıdan satın alınması konusunda Almanya ve İtalya ön plana çıkmaktaydı. İtalya'da iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren Avrupa'nın büyük güçleri arasına girmek isteyen Benito Mussolini, bu amacını gerçekleştirmenin şartı olarak gördüğü büyük donanmayı kurmak için kendi gemi sanayisine önemli yatırımlar yapmaktaydı. Savaş gemisi ve denizaltı üretiminde devamlılığı sağlayabilmek adına bu alanın liderlerinden İngiltere ile dış pazarlarda rekabet halinde olmak, İtalyanlar için hayati önem taşımaktaydı. Bu sebepten dolayı 1920'lerin sonunda Türkiye'de kazandığı savaş gemisi ihalesi, İtalyan gemi sanayisinin dış pazarda güçlenmesi ve gelişmesi adına önemli bir atılım olarak görülmüştür.⁷⁶

Türk donanmasının acil ihtiyacı olan ilk denizaltıların Almanlardan tedarik edilmesinin yanı sıra cumhuriyetin ilk yıllarında eksikliği hissedilen konu, donanma mensubu subay ve mürettebatın mesleki eğitimlerinin başlatılabilmesidir. Bu amaçla,

⁷³ Işın 2006, s. 34.

⁷⁴ BArch-MA, RM 20/1737, s. 103.

⁷⁵ Işın 2006, s. 35.

⁷⁶ Güvenç 2003, s. 5.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

eğitim talimnamelerinin hazırlanması ve pratik eğitimlerinin hızlıca başlatılabilmesi için Deniz Harp Akademisi'nin ihtiyacı olan eğitimci ve danışmanlardan oluşan Amiral Ernst von Gagern başkanlığında dokuz kişiden oluşan Alman Bahriye müşavir heyeti, 1926 başında İstanbul'da görevine başlamıştır. Alman Arşiv belgelerinde satır aralarına yansıdığı kadarıyla Türk makamların memnun olduğu danışmanların faaliyetleri, yalnızca eğitim ile sınırlı kalmamıştır. Kâğıt üstünde Alman donanması ile ilişkisi kesilmiş personelin yöneticiliğini üstlendiği paravan firmalar, 1920'li yılların başından itibaren Türkiye, İspanya ve Finlandiya'dan, Güney Amerika ve Asya ülkelerine kadar uzanan geniş coğrafyada bağlantılar kurmuşlar ve Alman danışmanlar üzerinden Alman nüfuzunu bu ülkelerde yaymak için uğraş vermişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nda geniş yetkilerle donatılan Alman subayların bu konumundan rahatsız olan ve Osmanlı deneyiminden ders çıkaran Türkiye'nin siyasileri ve askeri yetkilileri, 1926'dan itibaren Türk donanmasında görevlendirilen Alman Bahriye müşavir heyeti üyelerine serbest hareket edecekleri geniş alanlar bırakmamaya gayret göstermişlerdir. Bu bağlamda, kimi zaman heyet başkanı Ernst von Gagern'e İzmit'te torpido atölyesine giriş müsaadesi verilmediği gibi, yine Hollanda'da inşa edilen denizaltıların test sürüşlerine Alman subay ve mühendislerin katılması Türk meslektaşları tarafından engellenmiştir. Bu ve benzeri sorunları bir kenara koyarsak, donanma alanını kapsayan ilişkilerde iki ülkenin genel itibarıyla beklentilerinin karşılandığı bir dönem yaşanmıştır. Almanlar adına denizaltı inşasında Hollanda projesinin hayatta kalması için Ankara'nın denizaltı siparişleri ve bu proje kapsamında kendi denizaltı personelinin Türkiye'deki eğitimlerini devam ettirmeleri hayati önem taşımaktaydı. Türk donanması ise savaş sonrasında yeniden teşkilatlandığı bir dönemde deniz subaylarının ve mürettebatının teorik ve pratik eğitimlerinde Alman tecrübesi ve insan gücünden istifade etmeyi tercih etmiştir.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),
Fon Adı: Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)
30-18-1-2., Yer Numarası: 34-17-6., 18.03.1933
Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes/ Almanya Dışişleri Bakanlığı
Diplomatik Arşivi Berlin
R 30648
Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg -Almanya Askeri Arşivi Freiburg
RM 6/380
RM 6/381
RM 6/397
RM 20/1635
RM 20/1636
RM 20/1662
RM 20/1737
N 239/66
MSg 2/3284

b. Kitap ve Makaleler

- Alkan 2007 Necmettin Alkan “II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve İki Tarafın Beklentileri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 43, s. 135-165.
- Ak 2016 Gökhan Ak, “Osmanlı-Türk Denizcilik Tarihi’nde Reform Çabaları ve ‘Müşavir Paşa’Adolphus Slade”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 49, Sayı: 4, s. 117-140.
- Barlas ve Güvenç 2014 Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, *Türkiye’nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Besim 1997 Özcan Besim, “XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı: 24, s. 39-49.
- Besbelli 1959 Saim Besbelli, “Birinci Dünya Harbindeki Alman Donanmasının Elim Akıbeti ve sonrası”, *Donanma Dergisi*, Sayı: 426, Cilt: 71, s. 36-45.
- Beydilli 1979 Kemal Beydilli, “II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyet Hakkında”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 32, s. 481-494.
- Büyüktuğrul 1984 Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, Cilt: 4, Deniz Kuvvetleri Basımevi, İstanbul.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

- Düzcü 2009 Levent Düzcü, “Osmanlı Bahriye Teşkilatında Reform Çabaları (1876-1922)”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 3-19.
- Epkenhans 2004 Michael Epkenhans, *Das ereignisreiche Leben eines ›Wilhelminers‹. Tagebücher, Briefe und Aufzeichnungen 1901 bis 1920 von Albert Hopman*, Oldenbourg Verlag, München.
- Güvenç 2003 Serhat Güvenç, “Yabancı Arşivlere Göre Cumhuriyetin ilk Yıllarındaki Türk Deniz Kuvvetleri”, *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, Sayı: 586, s. 4-12.
- Granier 1989 Gerhard Granier, *Quellen des Bundesarchivs zur Tätigkeit deutscher Militärberater im Ausland, Aus der Arbeit der Archive: Beiträge zum Archivwesen, zur Quellenkunde und zur Geschichte; Festschrift für Hans Booms*, editör: Friedrich P. Kahlenberg, Boppard am Rhein, Boldt.
- Grüßhaber 2018 Gerhard Grüßhaber, *The German Spirit in the Ottoman and Turkish Army, 1908–1938: A History of Military Knowledge Transfer*, Walter de Gruyter, Oldenburg.
- Hümmelchen 1960 Gerhard Hümmelchen, *Handelsstörer: Handelskrieg deutscher Überwasserstreitkräfte im Zweiten Weltkrieg*, Mercator Verlag, München.
- Işın 2006 İ. Bülent Işın, *Cumhuriyet Bahriyesi Kronolojisi 1923'ten 2005'e*, Deniz Kuvvetleri Basımevi, İstanbul.
- Johnson 2012 Ian Johnson, *The Secret School of War: The Soviet-German Tank Academy at Kama*, Ohio State University.
- Koçak 1991 Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939). İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askerî ve Ekonomik İlişkiler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Mangold-Will 2013 Sabine Mangold-Will, *Begrenzte Freundschaft. Deutschland und die Türkei 1918-1933*, Wallstein Verlag, Göttingen.
- Metel 1970 Raşit Metel, *Türk Denizaltıcılık Tarihi, Ek-1 1960-1970*, Deniz Basımevi, İstanbul.
- Orbay 1993 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni-Siyasî Hatıralarım- I.*, Emre Yayınları, İstanbul.
- Özgüldür 1993 Yavuz Özgüldür, *Türk Alman İlişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Nehring 1995 Walther Nehring, *Die Geschichte der deutschen Panzerwaffe 1916–1945*. Weltbild Verlag, Stuttgart.
- Rahn 1976 Werner Rahn, *Reichsmarine und Landesverteidigung 1919–1928. Konzeption und Führung der Marine in der Weimarer Republik*, München.
- Remmele 1997 Bernd Remmele, “Die maritime Geheimrüstung unter Kapitän z.S. Lohmann”, *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, Sayı: 56, s. 313-376.

Resul ALKAN

- Rössler 1986 Eberhard Rössler, *Geschichte des deutschen Ubootbaus. Entwicklung, Bau und Eigenschaften der deutschen Uboote von den Anfängen bis 1943*, Koblenz.
- Sabolew 2000 Dimitri Alexejewitsch Sobolew, *Deutsche Spuren in der sowjetischen Luftfahrtgeschichte. Die Teilnahme deutscher Firmen und Fachleute an der Luftfahrtentwicklung in der UdSSR*, Hamburg.
- Trumpener 1968 Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire: 1914–1918*, Princeton University Press, Princeton.
- Türk 2015 Fahri Türk, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1923-1945”, *Belleterin*, Cilt LXXXIX, Sayı 285, s. 761-782.
- Türk 2007 Fahri Türk, *Die deutsche Rüstungsindustrie in ihren Türkeigeschäften zwischen 1871 und 1914. Die Firma Krupp, die Waffenfabrik Mauser und die Deutschen Waffen- und Munitionsfabriken. Ein Beitrag zu den deutsch-türkischen Beziehungen*, Peterlang Verlag, Frankfurt.
- Wallach 1985 Jehuda L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi* (çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay Yayınevi, Ankara.
- Yorulmaz 2018 Naci Yorulmaz, *Büyük Savaşın Kara Kutusu. 2. Abdülhamid'den 1. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası*, Kronik Kitap, İstanbul.
- Yavuz 1999 Celalettin Yavuz, *Osmanlı Bahriyesi'nde yabancı misyonlar: Çesme Faciası'ndan Birinci Dünya Harbi'ne kadar Osmanlı Bahriyesi'nde çağdaşlaşma gayretleri*, Dz. İk. Grp. K.'lığı Basımevi, İstanbul.
- Yavuz 2000 Celalettin Yavuz, “Birinci Dünya Harbi Sırasında Osmanlı ve Alman Deniz Subayları İlişkileri”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Cilt 2, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.225-255.

SUMMARY

The subject of this article is about the information and technology transfer between the Turkish and German naval forces in the years between the two World Wars. With this article, it is aimed to contribute to the early republican period Turkish-German relations in the field of navy, in the light of the sources obtained from the German military archive. The study consists of three titles: In the first part, it is mentioned how Germany found a way out in the new world order that emerged after the First World War. The second part consists of the activities of the German submarine commanders and advisors working in the Turkish navy and the Naval Academy, and the exchange of naval officers between the two countries' navies. In the last title, the purchase of submarines from Germany in the period between the two World Wars was examined.

*Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında
Türk-Alman İlişkileri*

The Treaty of Versailles significantly limited the German navy's capability. Some of the submarines belonging to the navy were dismantled, and some were shared among the victors of the war. The Germans continued their submarine construction and development activities with great secrecy. The German authorities continued production in the Netherlands, planning that the order based on the general disarming principle could be changed in their favor by organizing the manpower with significant engineering experience in submarine construction. Submarine construction, which included political and military risks, was a breakthrough in the development of the German war industry, in which important experience was gained. In this way, foreign markets were found for the produced submarines, and German officers and technical personnel were provided with the opportunity to refresh their professional knowledge in submarines sold to foreign navies.

Germany and Italy came to the fore in purchasing warships and submarines that the Turkish navy needed from abroad. Benito Mussolini, who wanted to be among the great powers of Europe since the first years he came to power in Italy, was making important investments in his own ship industry in order to establish a large navy, which he saw as the condition of achieving his goals. In order to ensure continuity in the production of warships and submarines, it was vital for the Italians to compete with England, one of the leaders of this field, in foreign markets. For this reason, the warship tender that Italy won in Turkey at the end of the 1920s was seen as an important breakthrough for the strengthening and development of the Italian ship industry in the foreign market.

In addition to the procurement of the first submarines, which the Turkish navy needed urgently from the Germans, the issue that was lacking in the first years of the republic was to start the vocational training of the navy officers and crew. For this purpose, a nine-member German Naval advisory committee headed by Admiral Ernst von Gagnern, consisting of trainers and advisors needed by the Naval Academy, in order to prepare training manuals and start practical training quickly, started his duty in Istanbul at the beginning of 1926. As reflected between the lines in the German Archive documents, the activities of the consultants that the Turkish authorities were satisfied with were not limited to education only. The front companies, under the management of the personnel who were dismissed from the German navy on paper, established connections in a wide geography ranging from Turkey, Spain and Finland to South America and Asian countries since the early 1920s, and tried to spread the German influence in these countries through German consultants.

Turkey's politicians and military officials were disturbed by the position of German officers, who were given wide powers in the First World War, and by drawing lessons from the Ottoman experience, they tried not to leave wide areas to move freely for the German Naval advisory committee members assigned to the Turkish navy since 1926. In this context, the head of the delegation, Ernst von Gagnern, was sometimes denied permission to enter the torpedo workshop in Izmit, and German officers and engineers were prevented from participating in the test drives of the submarines built in the Netherlands by their Turkish colleagues. Putting these problems aside, there has been a period in which the expectations of the two countries were met in general in relations

Resul ALKAN

involving the navy. On behalf of the Germans, submarine orders from Ankara and the continuation of their submarine personnel's training in Turkey within the scope of this project were vital for the survival of the Dutch project in submarine construction. The Turkish navy, on the other hand, preferred to benefit from German experience and manpower in the theoretical and practical training of naval officers and crews in a period when it was reorganized after the war.